

O pewnym (nie)tłumaczeniu dla rekonstruktorów historycznych

About some (non)translating for historical reenactors

Grażyna MAŃKOWSKA

Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw

E-mail: gmmankow@uw.edu.pl,

Abstract: In the article, the author draws attention to the influence of the final recipient on the quality of the translation and on the adopted translation strategies. In particular, the specific needs of the recipients, namely historical reenactors recreating soldiers of the Tsarist army from the period of World War I, were discussed. Translation problems will be illustrated with examples selected from a contemporary translation of fragments of the Russian military regulations from 1908 “Stroevoy pëhotnyj ustav” in comparison with its Polish translation from 1917.

Keywords: historical reenactors, final recipient, needs of the recipients, original text, translation

Wstęp

Każdy tekst stanowi dla tłumacza swoiste wyzwanie. Konieczność przekazania zawartej w komunikacie informacji, uwzględnienia stylu i gatunkowej przynależności tekstu, a w przypadku tekstów historycznych – odwzorowania realiów i języka epoki – wydają się zagadnieniem pierwszoplanowym. Nie są to jednak jedyne parametry wpływające na przyjmowane strategie tłumaczeniowe i – w konsekwencji – na ostateczną wersję przekładu.

Jak pisze Aleksandra Usaczowa, wszelkie problemy przekładowe rozpatrywać należy w odniesieniu do konkretnej sytuacji komunikacyjnej z uwzględnieniem celu przekładu i oczekiwań odbiorcy, gdyż „...zadaniem tłumacza jest osiągnięcie celu przekładu określonego przez inicjatora/zlecniodawcę przekładu i uwarunkowania komunikacji dwujęzycznej” (A.N. Usačëva 2016: 47; tłum. G.M.). A zatem, istotnymi parametrami są także życzenia zlecniodawcy (zamawiającego tłumaczenie), wyznaczony przez niego cel przekładu oraz finalny odbiorca. Według Iriny Aleksiejewej, wymogi zlecniodawcy istotne są zwłaszcza w tych przypadkach, „(...) gdy zlecniodawca potrzebuje nie tylko przekładu, ale też dodatkowego opracowania tekstu: tłumaczenia selektywnego, zmiany rejestru stylistycznego, adaptacji itp.” (I.S. Alekseeva 2012: 334; tłum. G.M.). Z kolei od odbiorcy (jego specyfiki) może zależeć dobór odpowiednich środków językowych, przy czym – zdaniem I. Aleksiejewej (I.S. Alekseeva 2008: 150; tłum. G.M.) – „[w] większości przypadków wystarczy gradacja: odbiorca kolektywny/zbiorowy – odbiorca grupowy – odbiorca indywidualny”.

Szczególną uwagę należy poświęcić parametrowi odbiorcy tekstu przekładu w sytuacji, gdy w istotny sposób odróżnia się on od odbiorcy tekstu oryginalnego (por. I.S. Alekseeva 2008: 151).

W niniejszym artykule przedstawiam problemy, z którymi zetknęłam się podczas przekładu tekstu tłumaczonego na potrzeby członków grup i stowarzyszeń historycznych – odtwarzających żołnierzy armii carskiej z okresu I wojny światowej uczestników rekonstrukcji historycznych.

1. Specyfika odbiorcy finalnego

Poznajmy zatem odbiorcę przekładu, będącego jednocześnie zleceniodawcą – inicjatorem tłumaczenia. Środowisko rekonstruktorów historycznych jest zróżnicowane pod wieloma względami, przy czym ja zwrócę uwagę tylko na niektóre – istotne z punktu widzenia omawianego przekładu. A zatem, po pierwsze, w działalność rekonstrukcyjną angażują się osoby w różnym wieku. Przedział wiekowy rekonstruktorów to 16–70 lat, przy czym najwięcej jest osób przed 30. rokiem życia. Drugą pod względem liczebności grupę stanowią osoby powyżej 50. roku życia, a najmniej jest rekonstruktorów w wieku 30–50 lat. Po drugie, rekonstruktorzy są osobami o różnym poziomie wykształcenia – w grupach rekonstrukcyjnych znajdują swoje miejsce zarówno osoby z wykształceniem podstawowym lub zawodowym, jak i osoby z wykształceniem średnim czy wyższym. Po trzecie, wśród rekonstruktorów spotkamy osoby bezrobotne, uczniów szkół średnich, studentów, emerytów, jak i przedstawicieli różnych profesji – rolników, hydraulików, górników, ogrodników, teleankietatorów, kolejarzy, zawodowych kierowców, a także prawników, lekarzy, urzędników państwowych czy nauczycieli akademickich. Dużą grupę w ruchu rekonstrukcyjnym stanowią nauczyciele historii, archeolodzy i muzealnicy, a także policjanci i zawodowi żołnierze.

W swojej działalności zrzeszeni w grupach rekonstrukcyjnych pasjonaci historii koncentrują się na odtwarzaniu związanych z wybranymi epokami i wydarzeniami formacji militarnych i paramilitarnych polskich (na przykład Pułk 2 Piechoty Xięstwa Warszawskiego, Grupa Rekonstrukcji Historycznej Pionierzy 40 Pułku Piechoty „Dzieci Lwowskich”, Grupa Rekonstrukcji Historycznej 1 Polska Samodzielna Brygada Spadochronowa, Stowarzyszenie Historyczne „Na Posterunku” i inne) lub obcych – rekonstruktorzy odtwarzają centurie starożytnych Rzymian, oddziały wojsk napoleońskich, uczestniczące w bitwach I wojny światowej armie pruską, rosyjską i austriacką, oddziały Armii Czerwonej, Wehrmachtu, wojsk amerykańskich, angielskich czy też australijskich (na przykład Legio XXI Rapax, Grupa Rekonstrukcji Historycznej 58th N.Y., 14th Louisiana Volunteers, Grupa Rekonstrukcji Historycznej Gorlice 1915, 14 Pułk Strzelców Syberyjskich, Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznej Marienburg, Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznej Infanterie Regiment 26, Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznej AA7, Grupa Rekonstrukcji Historycznej Frontu Wschodniego „Калина красная” i inne).

Z powyższego wynika, że chociaż niewątpliwie mamy do czynienia z odbiorcą grupowym (grupę tworzą osoby zainteresowane historią i zaangażowane w działalność rekonstrukcyjną), grupa ta jest w dużym stopniu niejednolita – rekonstruktorzy

(w związku ze zróżnicowaniem wieku, wykształcenia oraz zainteresowaniem konkretną epoką) posiadają zróżnicowaną wiedzę historyczną, w różnym stopniu władają językami obcymi, mają też niejednakowe predyspozycje do pogłębiania wiedzy i przyswajania nowych informacji. Jest to dość istotne, gdyż zainteresowanie konkretnymi wydarzeniami historycznymi wymaga od rekonstruktorów nie tylko znajomości faktów historycznych, ale także uświadomienia sobie specyfiki języka odtwarzanych czasów. Słownictwo, z którym stykają się rekonstruktorzy (nazwy m.in. formacji wojskowych, umundurowania, broni i innych elementów wyposażenia żołnierza), często ma charakter historyzmów lub archaizmów. Ponadto, aby uwiarygodnić przedstawiane wydarzenia zbrojne, komendy, które padają podczas rekonstrukcji historycznych, wydawane są w języku odtwarzanej armii, a każdy biorący udział w przedstawieniu rekonstruktor ma obowiązek znać je i rozumieć.

2. Tekst oryginalny i odbiorca pierwotny

Aby stwierdzić, że polski rekonstruktor historyczny różni się od odbiorcy pierwotnego, musimy poznać parametry tłumaczonego tekstu i jego odbiorcę.

Regulamin wojskowy „Строевой пѣхотный уставъ” powstał w roku 1908, został pozytywnie zaopiniowany przez Radę Obrony Narodowej (*Совет государственной обороны*) Imperium Rosyjskiego, a następnie – w dniu 6 kwietnia tegoż roku – zatwierdzony przez cara Mikołaja II. Tłumaczone fragmenty pochodzą z wydania poprawionego i uzupełnionego, datowanego na 16 lipca 1916 roku. Opracowanie liczące ogółem 239 stron (łącznie z tabelami i aneksami) zostało wydane w Petersburgu przez Towarzystwo Wołodimira Antonowicza Berezowskiego. Towarzystwo to specjalizowało się w publikacji prac o tematyce militarnej. Zgodnie z datowaniem, tekst został napisany i wydrukowany alfabetem cyrylickim (tzw. grażdanką) sprzed reformy 1917/1918 roku¹. „Строевой пѣхотный уставъ” składa się z części wstępnej, siedmiu rozdziałów oraz aneksu. Część wstępna zawiera definicje podstawowych pojęć stosowanych w armii, a także ogólne zasady podawania komend i ich realizacji. W kolejnych rozdziałach omówiono ćwiczenia wojskowe, dzięki którym żołnierze nabierają niezbędnych umiejętności: przyjmowania postawy zasadniczej i swobodnej, oddawania honorów, poruszania się z bronią i bez broni, formowania szyków, a także zachowywania się w szyku i poza nim². Tekst adresowany był do oficerów armii carskiej, prowadzących musztrę z żołnierzami (głównie szeregowymi).

¹ Zmiany w zasadach pisowni rosyjskiej zostały wprowadzone najpierw dekretem Ludowego Komisariatu Oświaty Rosyjskiej FSRR z dn. 23.12.1917 r., a następnie zatwierdzone przez Radę Komisarzy Ludowych w dn. 10.10.1918 r. Reforma dotyczyła m.in. likwidacji liter *jať*, *ra*, *fi*ta *o* i *i*, które zastąpiono innymi literami alfabetu: *e*, *o* i *u*; likwidacji *ja* na końcu wyrazu po spółgłosce twardej, a także zmiany fleksji w wybranych formach gramatycznych imiennych części mowy. (*Russkij alfavit: bukvy, istoria i osobennosti*; URL: https://znanierussia.ru/articles/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B0%D0%BB%D1%84%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%82) [Pobrano 26.03.2025].

² Por.: *Regulamin musztry sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej* (1994), Warszawa. (URL: <https://www.wojsko-polskie.pl/u/fa/78/fa78bfb4-d644-4ef3-a1f9-23a0cbd7b3d4/musztra.pdf>) [Pobrano 12.01.2025].

Mamy zatem do czynienia z tekstem historycznym nasyconym środkami językowymi wyrażającymi informację zarówno kognitywną (terminologia wojskowa), jak i operatywną (m.in. komendy, zalecenia)³, co wymagałoby odtworzenia w przekładzie realiów historycznych oraz zastosowania odpowiednich, często zarchaizowanych form językowych. Jednocześnie, zgodnie z klasyfikacją Albrechta Neuberta, interesujący nas dokument – jako przeznaczony wyłącznie dla odbiorcy rosyjskojęzycznego – należy zaliczyć do grupy tekstów pierwotnie nieprzeznaczonych do tłumaczenia (I.S. Alekseeva 2008: 46).

3. Odbiorca pierwotny a odbiorca finalny

Zestawienie informacji o tekście wyjściowym – zwłaszcza o czasie jego powstania i pierwotnym odbiorcy – z informacją o odbiorcy przekładu pozwala stwierdzić, że:

1. odbiorca tekstu oryginalnego (oficer) był przeszkolonym wojskowym i posiadał niezbędną wiedzę w zakresie musztry, podczas gdy większość rekonstruktorów nigdy nie przeszła szkolenia wojskowego;
2. odbiorca tekstu oryginalnego biegle posługiwał się językiem rosyjskim, a odbiorca przekładu najczęściej tym językiem nie włada;
3. pierwotny odbiorca, będąc osobą wykształconą⁴, potrafił przeczytać tekst wyjściowy ze zrozumieniem, natomiast odbiorca finalny najczęściej nie zna pisma cyrylicznego, ponadto nawet rekonstruktorzy znający alfabet rosyjski (uczyli się języka rosyjskiego w szkole lub na studiach) mają problemy z odczytaniem tekstu wydrukowanego przed reformą pisma z roku 1917/1918.

A zatem, odbiorca finalny – nieznający języka rosyjskiego lub niebędący w stanie odczytać tekstu oryginalnego – potrzebował przekładu, który w zrozumiały sposób przekazywałby nie tylko wiedzę z zakresu wojskowości, ale też w niezbędnym dla rekonstruktorów stopniu (w zakresie języka mówionego) uczył ich komunikowania się (tj. wydawania komend i odpowiadania na nie) po rosyjsku.

4. Pierwszy przekład tekstu a potrzeby odbiorcy finalnego

W tym miejscu należy odnotować, że interesujący nas tekst był już tłumaczony na język polski. Tłumaczenie pt. „Przepis szyków piechoty” pochodzi z roku 1917 i stanowi adaptację regulaminu rosyjskiego na potrzeby istniejącego w latach 1917–1918 I Korpusu Polskiego w Rosji, a zwłaszcza stanowiącej jego trzon Dywizji Strzelców Polskich. Jednak tekst ten z trzech powodów nie spełnia oczekiwań współczesnych rekonstruktorów.

Po pierwsze, tekst dostosowano do realiów armii polskiej, podczas gdy rekonstruktorzy potrzebowali danych dotyczących armii rosyjskiej. Prowadzi to do pewnych niezgodności. Na przykład, na komendę ros. *HA PEMEHB!* w jednym z kolej-

³ Por. klasyfikację tekstów wg Aleksiejewej (I.S. Alekseeva 2008: 69–73).

⁴ Oficerami w armii carskiej zazwyczaj zostawali mężczyźni pochodzenia szlacheckiego, którzy ukończyli jedną z licznych szkół wojskowych (np. Połocki Korpus Kadetów, Szkoła Wojskowa w Pawłowsku, Nikołajewska Akademia Sztabu Generalnego i in.).

nych kroków żołnierz armii carskiej powinien był włożyć lewą rękę między pas a łożysko broni, a następnie „повесить ружье на лѣвое плечо”⁵. Odpowiednio polski żołnierz na komendę *Na ramię – BRON!* pomiędzy pas a łożysko wkładał prawą rękę i zawieszał karabin „na prawym ramieniu”⁶.

Po drugie, na tłumaczenie z roku 1917 zauważalny wpływ wywarło słownictwo rosyjskie i zasady ortograficzne tego języka. Ponadto występujące w „Przepisie szyków piechoty” jednostki językowe często mają charakter archaiczny i zapisywane są zgodnie z zasadami ortograficznymi obowiązującymi w polszczyźnie początków XX wieku. Na przykład: *palce u rąk lekko zgiąć w kula*⁷; *Prawidła dla biegu wskazane są w Instrukcji nauki gimnastyki; ramiona rozwarć równo; Szyki i rozkazownictwo; §18. Na komendę „PADNIJ!” wykonywa żołnierz 1/8 obrotu w prawo...; Ręce, poczynając od ramion, mają się swobodnie poruszać obok tułowia, zginając je w łokciu tak, ażeby pięście podnosić na wysokość pasa; Żołnierze szybko zwracają głowy na prawo (lewo), zlekka podnosząc brode...*⁸ i in.. Okazało się, że tego typu jednostki zwłaszcza młodszym rekonstruktorom utrudniały odbiór tekstu (użycie nietypowych form lub wyrazów w archaicznych znaczeniach m.in. śmieszyło ich lub prowadziło do błędnych skojarzeń).

Po trzecie, z tej wersji przekładu rekonstruktorzy nie dowiadywali się, jak brzmią poszczególne komendy po rosyjsku, co jest istotne z punktu widzenia ich udziału w widowiskach rekonstrukcyjnych.

5. Zadania dla tłumacza i sposób pracy

Korzystając z istniejącego tłumaczenia z 1917 roku i – przede wszystkim – uwzględniając potrzeby zlecniodawcy, podczas przekładu tekstu oryginalnego zmuszona byłam dokonać kilku zabiegów:

1. przetłumaczyć tekst (tzn. „Строевой пѣхотный уставъ”) na język polski przy użyciu środków językowych zrozumiałych dla współczesnego odbiorcy i zapisać go z zastosowaniem aktualnych zasad ortograficznych, co niewątpliwie skutkowało utratą (nieistotnego z punktu widzenia odbiorcy finalnego) archaicznego naacechowania tekstu⁹;
2. obok odpowiednich komend polskojęzycznych pozostawić komendy w języku rosyjskim, jednak zapisane najpierw zgodnie ze współczesną grafia, a następnie transkrybowane w sposób czytelny dla każdego potencjalnego odbiorcy;

⁵ „powiesić karabin na lewym ramieniu” – tłum. G.M.. Por.: *Stroevoj pѣhotnyj ustav* (1916), č. 1, p. 47, Petrograd. (URL: https://militera.lib.ru/regulations/0/g/1916_su-pehota.pdf) [Pobrano 30.11.2016].

⁶ *Przepis szyków piechoty* (1917), „Biblioteka Wiadomości Wojskowych” nr 8. Warszawa – Kijów, s. 25.

⁷ Tu i dalej – podkreślenia moje.

⁸ *Przepis szyków piechoty* (1917), „Biblioteka Wiadomości Wojskowych” nr 8. Warszawa – Kijów, s. 9 i nast.

⁹ A zatem, zgodnie z klasyfikacją Anny Bednarczyk zastosowałam tłumaczenie neutralizujące (A. Bednarczyk 2011: 67).

3. uzupełnić tekst o niezbędne informacje językowe (m.in. dotyczące odmiany liczebników), które dla odbiorcy pierwotnego były oczywiste i nie zostały podane w tekście oryginału.

Opracowując dokument na potrzeby rekonstruktorów, musiałam w pierwszej kolejności dokonać wyboru: czy w wybranych fragmentach przyjmuję gotowe tłumaczenie podane w „Przepisie szyków piechoty” z 1917 roku, czy też widzę konieczność zaproponowania własnego wariantu przekładu. Wymagało to dokładnego porównania znaczeń i form wybranych jednostek językowych, a także uwzględnienia ich nacechowania stylistycznego.

Aby zaprezentować swój sposób pracy, poniżej dokonam zestawienia siedmiu fragmentów rosyjskiego oryginału z roku 1916, polskiego przekładu z roku 1917 i przekładu własnego z roku 2017. Przy porównywaniu znaczeń wybranych ekwiwalentów korzystałam z pięciu słowników objaśniających. Dla języka rosyjskiego był to *Толковый словарь живого великорусского языка* Władimira Dala (wyd. 3 z lat 1903–1909 – uzupełnione i opracowane przez Jana Baudouina de Courtenay) oraz *Толковый словарь русского языка* pod red. Dmitrija Uszakowa (słownik z 1935–1940 roku)¹⁰. Jeśli chodzi o język polski, korzystałam z tzw. *Słownika warszawskiego* (opracowanego w latach 1900–1927)¹¹, *Słownika języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego (wydawanego w latach 1958–1969) oraz *Uniwersalnego słownika języka polskiego PWN* pod red. Stanisława Dubisza (rok wydania 2008). Założyłam, że słownik W. Dala i *Słownik warszawski* (jako najbardziej zbliżone w czasie do momentu powstania tłumaczonego dokumentu i jego pierwszego polskiego przekładu) mogą najlepiej odzwierciedlać znaczenia i kolokacje interesujących mnie leksemów. Słownikiem pod red. D. Uszakowa i słownikiem pod red. W. Doroszewskiego (jako podającymi również przestarzałe, tj. z okresu przed II wojną światową, formy i znaczenia jednostek leksykalnych) posilkowałam się w sytuacjach, gdy słownik W. Dala i *Słownik warszawski* nie uwzględniały interesujących mnie leksemów lub podane w nich znaczenia nie odpowiadały kontekstom, w których jednostki te zostały użyte. Ze słownika pod red. S. Dubisza korzystałam przy opracowaniu współczesnej (tj. z 2017 roku) wersji przekładu. Dodatkowo w charakterze tekstu paralelnego posilkowałam się *Regulaminem musztry sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej* z 1994 roku.

6. Studium przypadku

W przytoczonej poniżej analizie zwracam uwagę na zastosowane transformacje, przy czym posługuję się terminologią zaproponowaną przez Wilema Komissarowa (V.N. Komissarov 2002). Wybrane fragmenty podawane są kolejno w rosyjskojęzycznej wersji oryginalnej, przekładzie historycznym z 1917 roku oraz w tłumaczeniu współczesnym z 2017 roku.

¹⁰ Odpowiednio – (V.I. Dal’ 1903–1909) oraz (D.N. Ušakov 1935–1940).

¹¹ Ilekroć mowa o *Słowniku warszawskim*, mamy na myśli *Słownik języka polskiego* pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego (J. Karłowicz/ A. Kryński/ W. Niedźwiedzki 1900–1927).

Jak wspomniałam powyżej, niektóre fragmenty (tzn. poszczególne paragrafy, akapity lub zdania) nie nastroczały szczególnych trudności tłumaczeniowych. Jednakże w każdym przypadku przekład z 2017 roku wymagał zastosowania określonych transformacji przekładowych w odniesieniu wyłącznie do rosyjskojęzycznego oryginału (przy zachowaniu form zastosowanych w tłumaczeniu z 1917 roku), bądź też w odniesieniu do obu starszych tekstów.

1) Szyki i komendy – § 4

Tekst oryginału	Tłumaczenie z 1917 r.	Tłumaczenie współczesne z 2017 r.
<i>Сторона строя, въ которую люди обращены лицомъ, имѣя правый флангъ съ правой, а лѣвый – съ лѣвой стороны, называется фронтомъ.</i>	<i>Stronę szyku, w którą żołnierze są zwróceni twarzą, mając prawe skrzydło z prawej, a lewe – z lewej strony, nazywamy frontem.</i>	<i>Stronę szyku, w którą żołnierze są zwrócenі twarzą, mając prawe skrzydło z prawej, a lewe – z lewej strony, nazywamy frontem.</i>

Łatwo zauważyć, że w przytoczonym powyżej przykładzie obie wersje polskojęzyczne są tożsame. W tłumaczeniu z 1917 roku nie pojawiły się jednostki o charakterze archaicznym lub historycznym, które (być może) wymagałyby uwspółcześnienia w dokumencie z 2017 roku. Jednocześnie obie wersje różnią się od oryginału. Zastosowano w nich dwie substytucje – leksykalną (konkretyzację *люди* – *żołnierze*) i gramatyczną (zamiana konstrukcji biernej w konstrukcję czynną poprzez zmianę formy czasownika *называется* – *nazywamy*) – oraz uzupełniono orzeczenie imienne o łącznik wyrażony formą czasownika posiłkowego *быть* (*обращены* – *сą zwrócenі*). Dzięki wymienionym transformacjom tekst w większym stopniu odpowiada normom stylistycznym tego typu dokumentów w języku polskim. Co istotne, dzięki zbieżności fonetycznej wprowadzany termin (*фронтъ* – *front*) nie wymagał dodatkowych objaśnień.

Tego typu sytuacje – zbieżność form i słownictwa w przekładzie historycznym i w tłumaczeniu współczesnym – były jednak rzadkością i miały charakter jednostkowy.

2) Szyki i komendy – § 1

Tekst oryginału	Tłumaczenie z 1917 r.	Tłumaczenie współczesne z 2017 r.
<i>Строй есть установленное размѣщеніе людей для ихъ совмѣстнаго расположенія, движенія и дѣйствія.</i>	<i>Szykiem nazywamy przepisowe ustawienie żołnierzy dla ich równoczesnego rozmieszczenia, poruszania się i działania.</i>	<i>Szykiem (szyk – <i>строѣ</i>, [stroj]) nazywamy przepisowe ustawienie żołnierzy dla ich równoczesnego rozmieszczenia, poruszania się i działania.</i>

Również przytoczone w przykładzie 2) tłumaczenie z 2017 roku nie różni się znacząco od wersji podanej w „Przepisie szyków piechoty”. Ponownie w obu przekładach zastosowano substytucje leksykalne i gramatyczne (*люду – żołnierze* oraz *свой есть размѣщение – szykiem nazywamy ustawienie*) dopasowujące tekst do wymogów stylistycznych języka polskiego. Jednak tym razem nowe tłumaczenie wzbogacono o zapis cyrylicy definiowanego leksemu z podkreślonym miejscem akcentu (*своѝ*) oraz jego transkrypcję (*[stroj]*), dzięki czemu rekonstruktorzy mogli szybko przyswoić termin często pojawiający się nie tylko w dalszej części dokumentu, ale także podczas komunikacji pomiędzy uczestnikami widowisk na polu rekonstrukcyjnym.

3) Dodatek 1

Tekst oryginalu	Tłumaczenie z 1917 r.	Tłumaczenie współczesne z 2017 r.
<i>Правила отдания воинской чести</i>	<i>Prawidła oddawania honorów wojskowych</i>	<i>Zasady oddawania honorów wojskowych</i>

Nagłówek pierwszego z tekstów zamieszczonych w *Aneksie* także nie nastręczał istotnych trudności przekładowych. W obu wersjach polskojęzycznych dokonano substytucji koniecznych ze względów stylistycznych (zamiana form wyrażenia imiennego w liczbie pojedynczej *воинская честь* na formy w liczbie mnogiej *honory wojskowe*; zastąpienie rzeczownika *отдание* utworzonego od czasownika dokonanego *отдамъ* rzeczownikiem *oddawanie* utworzonym od będącego odnośną parą aspektową czasownika niedokonanego *oddawać*). Pomimo to tłumaczenia z 1917 i 2017 roku nie są tożsame. Pięciokrotnie pojawiający się w „Przepisie szyków piechoty” leksem *prawidło* stosowany był w archaicznym dziś znaczeniu ‘przepis, zasada, reguła’. Ponieważ dla większości rekonstruktorów *prawidło* oznacza używany przez nich ‘przyrząd wkładany do butów w celu utrzymania ich fasonu’¹², uznałam za konieczne zastosowanie w tym miejscu nienacechowanej stylistycznie jednostki leksykalnej – *zasady*.

Zjawiska opisane w przykładach 2) i 3) – transformacje wynikające z międzyjęzykowych różnic o charakterze systemowym lub uzualno-stylistycznym oraz uzupełnienia tekstu o niezbędne (z punktu widzenia rekonstruktorów) informacje metatekstowe lub metajęzykowe, a przede wszystkim odmienność form i/lub słownictwa w przekładzie historycznym i w tłumaczeniu współczesnym – miały charakter powszechny. W większości przypadków były to zmiany oczywiste, niewzbudzające wątpliwości tłumacza i adresatów przekładu z 2017 roku.

Jednocześnie wiele fragmentów wymagało pogłębionej refleksji służącej zidentyfikowaniu problemów interpretacyjnych i przekładowych, a w konsekwencji wpływa-

¹² Por. znaczenia leksemu *prawidło* w *Słowniku warszawskim* t. 4 (J. Karłowicz/ A. Kryński/ W. Niedźwiedzki 1900–1927) oraz w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego PWN* (S. Dubisz 2008).

jącej na decyzje tłumacza. Poniżej przytaczam najciekawsze, tzn. wymagające najbardziej wnikliwej i wieloaspektowej analizy, przypadki, w sposób bardziej szczegółowy prezentując złożoność procesu translacyjnego.

4) Nazwa dokumentu

Tekst oryginału	Tłumaczenie z 1917 r.	Tłumaczenie współczesne z 2017 r.
<i>Строевой пѣхотный уставъ</i>	<i>Przepis szyków piechoty</i>	<i>Regulamin musztry piechoty Armii Imperium Rosyjskiego</i>

Porównajmy dwie pierwsze wersje językowe nazwy tłumaczonego dokumentu: *Строевой пѣхотный уставъ* i *Przepis szyków piechoty*.

Według słownika W. Dala główna jednostka w nazwie dokumentu – *уставъ* – to m.in. ‘zbiór przepisów, zasad dotyczących jakiejś sprawy’¹³. Odpowiadający mu w przekładzie z 1917 roku *przepis* to według *Słownika warszawskiego* (tom 5 z 1909 r.) m.in. ‘rozporządzenie, wskazówka’ oraz w liczbie mnogiej *przepisy* – ‘instrukcja, regulamin’. Dodatkowo *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego dopuszcza użycie formy liczby pojedynczej *przepis* w znaczeniu ‘zbiór przepisów, regulamin’ (W. Doroszewski 1958–1969, t. 7).

Pozostałe komponenty nazwy dokumentu to przymiotniki *пѣхотный* i *строевой*. Przymiotnik *пѣхотный* odsyła nas do nazwy określonego rodzaju wojsk, co w polskiej wersji językowej wyraża rzeczownikowa nazwa tychże wojsk – *piechota*. Z kolei przymiotnik *строевой* odnosi się do wiedzy na temat przygotowania bojowego żołnierzy oraz do zagadnień związanych z dowodzeniem armią¹⁴, co obejmuje z jednej strony umiejętność wydawania rozkazów, a z drugiej – umiejętność odpowiedniego reagowania na usłyszane komendy. Zastosowane w polskim przekładzie *szyki* oznaczają m.in. ‘sposób, w jaki co jest uszykowane, porządek, układ’, zaś *szyk bojowy* to ‘sposób ustawienia wojska do boju’ (J. Karłowicz/ A. Kryński/ W. Niedźwiedzki 1900–1927, t. 6). W obu wersjach językowych chodzi zatem o zachowania żołnierzy w czasie walk.

Przeprowadzona analiza znaczeniowa pozwala stwierdzić, że przekład z 1917 roku dość wiernie oddaje treść zawartą w oryginalnej nazwie dokumentu, zaś jedynym zastosowanym zabiegiem była transpozycja, polegająca na zmianie części mowy i kolejności leksemów. Pomimo to zdecydowałam się na kolejne transformacje, w rezultacie których zaproponowany przeze mnie tytuł dokumentu – *Regulamin musztry piechoty Armii Imperium Rosyjskiego* – znacząco odbiega od oryginału. Przede wszystkim zastosowane zostały współczesne terminy *regulamin* oraz *musztra*. Lek-

¹³ Por.: „Уставъ, собраніе законовъ, правилъ, на какой-либо предметъ” (V.I. Dal’ 1903–1909).

¹⁴ Por. znaczenie w słowniku pod red. D. Uszakowa – ‘ведающий боевой подготовкой, вопросами управления войск’ (D.N. Ušakov 1935–1940).

sem *regulamin* w związku z jego znaczeniem słownikowym – ‘przepisy i rozporządzenia ustalające sposób postępowania w jakiejś dziedzinie (...)’, a także ‘zbiór takich przepisów ogłoszony drukiem’ – można uznać za ekwiwalent zarówno oryginalnej jednostki *установка*, jak i polskiej – *przepis*. Z kolei *musztra*, a więc ‘ćwiczenia wojskowe mające na celu wyuczenie właściwej postawy wojskowej, marszu, oddawania honorów, formowania szyków itp.’¹⁵, wyraża znaczenie szersze niż rosyjski przymiotnik *строевой* i polski rzeczownik *szyki*: obok informacji o przygotowaniu żołnierzy do określonych działań wyraźnie akcentowany jest element nauki (*ćwiczenia*). Różnica ta odzwierciedla specyfikę czasów i warunków, w jakich powstawały teksty: rosyjski oryginał i pierwsze polskie tłumaczenie opublikowano w czasie trwania I wojny światowej, tłumaczenie z 2017 roku nawiązuje do współcześnie obowiązujących w wojsku polskim dokumentów, powstałych w momencie, gdy zdawało się, że zagrożenie wojną Polski i Polaków nie dotyczy, a nauka zachowań podczas działań wojennych ma charakter profilaktyczny, zaś w przypadku rekonstruktorów służy podtrzymywaniu wiedzy historycznej oraz rozrywce. Na potrzeby rekonstruktorów oraz w celu uniknięcia niejednoznaczności nazwę dokumentu wzbogaciłam o informację, że chodzi o piechotę armii carskiej, przy czym zastosowałam oficjalną, funkcjonującą w dokumentach historycznych nazwę – *Armia Imperium Rosyjskiego*.

5) Fragment § 16. – Część I, rozdział 1

Tekst oryginału	Tłumaczenie z 1917 r.	Tłumaczenie współczesne z 2017 r.
Чтобы солдатъ принялъ правильную стойку, подается команда: СТАНОВИСЬ! ¹⁶	Ażeby żołnierz przyjął postawę zasadniczą, po- daje się komendę: „BACZNOŚĆ!”	Aby żołnierz przyjął po- stawę zasadniczą, podaje się komendę BACZ- NOŚĆ! (СТАНОВИТЬСЯ! [stanawis’]) .

W podanym przykładzie wyjaśnienia wymagało wyrażenie *правильная стойка* (dosłownie: *prawidłowa postawa stojąca*) i jego ekwiwalent *postawa zasadnicza*.

Słownik W. Dala definiuje rzeczownik *стойка* jako ‘czynność albo stan, położenie według czasownika *стоять*’ (pol. *stać*). Ponadto w artykule hasłowym znajdujemy wyrażenie *солдатская стойка* rozumiane jako ‘ustawienie, postawa’¹⁷. W słowniku nie pojawia się jednak wyrażenie *правильная стойка*. Dokładniejszą definicję podaje słownik pod red. D. Uszakowa: *стойка* to ‘położenie ciała, przy którym korpus jest nieruchomy i prosty, nogi wyciągnięte i pięty złączone’¹⁸. Dalej w artykule czytamy: „Для принятия правильной стойки подается команда: становись!” (D.N. Ušakov 1935–1940). W zdaniu tym pojawia się interesujące nas

¹⁵ Znaczenia leksemów *regulamin* i *musztra* za (S. Dubisz 2008).

¹⁶ Tu i dalej: wytłuszczenie komend – jak w tekście oryginalnym.

¹⁷ Пор.: „стойка ж. дѣйствіе или состоянье, положенье по гл. [*стоять*]; *Солдатская стойка*, постановка, выправка, осанка” (V.I. Dal’ 1903–1909).

¹⁸ Пор.: „Положение тела, при котором корпус неподвижен и прям, ноги вытянуты и пятки сдвинуты вместе (спорт.)” (D.N. Ušakov 1935–1940).

wyrażenie, a ponadto dość wiernie powtarza ono zapis z oryginalnego dokumentu. Jednak – co ciekawe – przy definicji umieszczono kwalifikator *sportowe*. Kwalifikator ten wydaje się tym ciekawszy, że *Słownik warszawski* (tom wydany w roku 1919) przy definicji wyrażenia *postawa zasadnicza* – ‘*postawa prawidłowa, w której stoimy na miejscu*’ (w definicji tej ponownie mamy odniesienie do czasownika *stać*) umieszcza kwalifikator również kojarzący się ze sportem – *nar[ciarskie]*¹⁹. Definicję wiążącą wyrażenie *postawa zasadnicza* z terminologią wojskową (obok *sportowej*) podaje dopiero słownik pod red. W. Doroszewskiego „*sport. wojsk.* przepisowa postawa wojskowa polegająca na wyprostowaniu postaci i sztywnym opuszczeniu rąk; postawa na baczność” (W. Doroszewski 1958-1969, t. 6). Należy zatem stwierdzić, że tłumacz z roku 1917 zastosował – niewątpliwie funkcjonujący już w polskich organizacjach militarnych i paramilitarnych tego okresu – ekwiwalent stały. Wyrażenie *postawa zasadnicza* jako termin sportowy i wojskowy funkcjonuje nadal (co potwierdza zarówno *Regulamin musztry sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, jak i słownik pod red. S. Dubisza), dlatego zostało ono zachowane także w przekładzie z 2017 roku.

Elementem również wymagającym komentarza jest sama komenda. Wśród rozkazów wydawanych w armii rosyjskiej (tak okresu carskiego, jak i współczesnej) funkcjonują dwie komendy, po których żołnierz zobowiązany jest przyjąć postawę zasadniczą: *СТАНОВИТЬ!* i *СМІПНО!* Komendy te padają w różnych sytuacjach, jednak w obu²⁰ ich odpowiednikiem stosowanym w wojsku polskim jest komenda *BACZNOŚĆ!*. Polski rekonstruktor odtwarzający żołnierza armii carskiej ma obowiązek znać i rozumieć obie komendy rosyjskie.

W przekładzie z 1917 roku zastosowano także substytucję gramatyczną polegającą na zamianie formy czasownika ze strony biernej (*подается команда*) w formę bezosobową (*подaje się komendę*). Substytucja ta zostaje zachowana również w przekładzie dla rekonstruktorów.

Poza omówionymi powyżej jednostkami tłumaczenie z 2017 roku wymagało wprowadzenia dwu zmian w stosunku do tłumaczenia sprzed stu lat. Po pierwsze, spójnik *ażeby* zastąpiłam jego nienacechowanym synonimem *aby*, zachowując tym samym neutralny charakter rosyjskiego spójnika *чтобы*. Po drugie, po komendzie *BACZNOŚĆ!* – zgodnie z życzeniem odbiorcy finalnego – podałam oryginalną komendę rosyjską – zapisaną cyrylicą i z zaznaczonym (przez podkreślenie) miejscem akcentu. Komendę podałam również w transkrypcji. Okazało się przy tym, że oficjalne zasady transkrypcji pisanych cyrylicą tekstów rosyjskojęzycznych, podane m.in. w *Wielkim słowniku ortograficznym PWN* (E. Polański 2011), nie spełniają oczekiwań rekonstruktorów. Zalecenia te nie uwzględniają bowiem m.in. redukcji samogłosek nieakcentowanych i zapisana zgodnie z zaleceniami komenda po rosyjsku brzmiałaby nienaturalnie. Dlatego musiałam zastosować zapis, który w większym

¹⁹ Zob.: *Słownik warszawski* t. 7 (J. Karłowicz/ A. Kryński/ W. Niedźwiedzki 1900–1927).

²⁰ Tylko w odniesieniu do pojedynczego żołnierza, a o takim mowa w opisie sytuacji wydania komendy. W przypadku komendy *СТАНОВИТЬ* skierowanej do oddziału żołnierzy należałoby ją przetłumaczyć jako *ZBIÓRKA!*

stopniu oddaje wymowę rosyjskich głosek, a jednocześnie nie jest zapisem profesjonalnym, co umożliwia odczytanie tekstu również rekonstruktorom o niższym poziomie wykształcenia.

6) § 20 – Część I, rozdział 1

Tekst oryginału	Tłumaczenie z 1917 r.	Tłumaczenie współczesne z 2017 r.
<i>По командѣ Ha – КРОЙСЬ! надѣтъ головной уборъ и опустить руки на мѣсто.</i>	<i>Na komendę: „Czapki – WDZIEJ!” żołnierze prawą ręką wkładają czapkę na głowę i powracają do poprzedniej postawy.</i>	<i>Na komendę Czapki – WŁÓŻ! (Ha – КРОЙСЬ! [na-KROJS’] żołnierze wkładają czapkę na głowę i opuszczają ręce do poprzedniego położenia.</i>

W powyższym przykładzie zauważyłam kilka wymagających wyjaśnienia problemów tłumaczeniowych. Przede wszystkim w przekładzie z 1917 roku zastosowano szereg transformacji przekładowych. Pierwsza z nich dotyczy substytucji gramatycznej: bezokolicznikowy równoważnik zdania przekształcony został w zdanie z wyrażonym podmiotem i dwoma orzeczeniami²¹. Druga transformacja to konkretyzacja: w oryginale mowa jest ogólnie o nakryciu głowy (*головной уборъ*), natomiast w tekście polskojęzycznym – o jego konkretnym rodzaju – czapce, co w pełni odpowiadało sytuacji, w jakich komenda była podawana. Obie powyższe substytucje uznałam za potrzebne i zachowałam je również w najnowszym tłumaczeniu.

Trzeci zastosowany zabieg to modulacja: tekst oryginalny nakazuje żołnierzowi po założeniu nakrycia głowy *опустить руки на мѣсто* (dosłownie – *opuścić ręce na miejsce*), podczas gdy „Przepis szyków piechoty” mówi, że *żołnierze (...) powracają do poprzedniej postawy*. A ponieważ miejsce, na które żołnierz opuszczał ręce, było miejscem ich położenia przed wykonaniem komendy, to de facto opuszczenie rąk na miejsce najczęściej oznaczało dla żołnierza powrót *do poprzedniej postawy*.

Kolejna zmiana dotyczy dodania informacji pragmatycznej: bezokolicznikowa struktura tekstu oryginalnego powoduje, że we wskazanym fragmencie nie zostaje wyrażony subiekt czynności; tekst ten nie informuje także, której ręki powinien użyć żołnierz przy zakładaniu nakrycia głowy. Jednocześnie nakaz opuszczenia rąk (a nie ręki) sugeruje, że – o ile było to niezbędne – żołnierz mógł nakładać czapkę na głowę obiema rękami. Przekształcenie oznajmienia w zdanie (w polskojęzycznej wersji z 1917 roku) wymusiło dodanie leksemu *żołnierz* (w funkcji podmiotu). Z kolei konieczność dostosowania przekładu do potrzeb I Korpusu Polskiego spowodowała dodanie informacji, że czynność należy wykonać tylko jedną, tj. prawą ręką.

²¹ Typ i strukturę wypowiedzi określam zgodnie z zasadami tradycyjnej gramatyki języka polskiego (P. Bąk 1987: 399 i nast.).

Mając na względzie powyższe dwie transformacje (modulację i dodanie), w przykładzie z 2017 roku postanowiłam dokonać swoistej kontaminacji obu starszych tekstów: również zdecydowałam się na zmianę struktury składniowej wraz z jej konsekwencjami (dodaniem podmiotu *żołnierzy*), jednak pozostawiłam rekonstruktorom odtwarzającym żołnierzy armii carskiej możliwość skorzystania z obu rąk przy wykonywaniu rozkazu nałożenia nakrycia głowy. Jednocześnie rosyjski zwrot *onyctumь pyки на мѣсто* wydał mi się zbyt ogólnikowy (o jakie miejsce chodzi), podczas gdy polski powrót *do poprzedniej postawy* wskazywał, w moim przekonaniu, na położenie całego ciała. Dlatego zdecydowałam się na wariant mówiący o *poprzednim położeniu* rąk.

W samej komendzie nacechowaną stylistycznie formę czasownika (*wdziej*) zamieniłam na współcześnie funkcjonującą (*włóż*), czym zneutralizowałam zarówno archaiczność polskiego tłumaczenia z 1917 roku, jak i historyczny charakter komendy rosyjskiej (we współczesnej armii rosyjskiej zamiast komendy *Ha – КРОЙСЬ!* stosuje się komendę *Головной убор – НАДЕТЬ!*²²). Obok komendy w polskim brzmieniu ponownie podaję komendę oryginalną w zapisie cyrylicy (z zaznaczonym akcentem) oraz w wersji transkrybowanej.

7) § 25 – Część I, rozdział 1

Tekst oryginalu	Tłumaczenie z 1917 r.	Tłumaczenie współczesne z 2017 r.
<i>Нормальная скорость движения шагом около 120 шаговъ въ минуту. Размѣръ шага 1 – 1¹/₄ аршина.</i>	<i>Przeciętna szybkość marszu krokiem wynosi około 120 kroków na minutę. Długość kroku powinna wynosić 1 — 1¹/₄ arszyna.</i>	<i>Tempo marszu wynosi około 120 kroków na minutę. Długość kroku powinna wynosić 1 – 1¹/₄ arszyna (1 arszyn = 0,71 metra).</i>

W powyższym przykładzie szczegółowej analizie poddałam wyrażenia *нормальная скорость движения шагомъ* i *прzeciętna szybkość marszu krokiem*. Wyjściowe wyrażenie rosyjskie podzieliłam na dwie części: *нормальная скорость* i *движение шагомъ*. W pierwszej części zauważyłam konieczność porównania znaczeń przymiotników *нормальный* i *прzeciętny*.

Zgodnie ze wskazaniem słowników W. Dala i D. Uszakowa wyrażenie *нормальная скорость* można by zdefiniować jako prędkość zwykłą, prawidłową,

²² Por.: *Stroevoy ustav Voorużennyh Sil Rossijskoj Federacii* (2006). Moskva. (URL https://ivo.pnzgu.ru/files/vuc.pnzgu.ru/doc/ustavy/stroevoy_ustav_vs_rf.pdf) [Pobrano 03.04.2025].

mieszczącą się w normie i niepopadającą w skrajności²³. W tym znaczeniu dopuszczalne byłoby tłumaczenie dosłowne – *normalna prędkość*²⁴. Jednak tłumacz zdecydował się na przymiotnik *przeciętny* w znaczeniu ‘średni, średnio proporcjonalny’²⁵. W przykładzie dla rekonstruktorów mogłam pozostać przy formie *przeciętna szybkość* – uzasadniałaby to definicja przymiotnika *przeciętny* w słowniku języka polskiego pod red. S. Dubisza: ‘będący wynikiem podzielenia sumy pewnych składników przez ich liczbę; średni’, np. *przeciętna szybkość pojazdu*, ale także ‘nieodbiegający od normy (...) zwykły’ (S. Dubisz 2008), nawiązująca zarówno do definicji ze *Słownika warszawskiego*, jak i do rosyjskich definicji przymiotnika *нормальный*. Pomimo to zdecydowałam się na zastosowanie modulacji i użycie leksemu *tempo* rozumianego jako: 1. ‘szybkość, z jaką się wykonuje jakąś czynność, z jaką coś się odbywa’, ale także 2. ‘rytm, według którego wykonuje się pewne ruchy, zgodnie z którym coś się dzieje; miarowość’ (S. Dubisz 2008). Wspomniana w definicji 2. *miarowość* pozostaje, moim zdaniem, w zgodzie z podaną w słowniku W. Dala definicją wyrażenia *нормальная мѣра* – ‘принят[ая] за общее гдѣ-либо правило и служащ[ая] основаньемъ; единица мѣры’²⁶ (V.I. Dal’ 1903–1909).

Druga część interesującego nas wyrażenia – *движение шагомъ* w „Przepisie szyków piechoty” została przetłumaczona jako *marsz krokiem*. Niewątpliwie, przekładając *движение* na *marsz*, tłumacz zastosował konkretyzację. Jednak wobec podanego w *Słowniku warszawskim* (t. 2) znaczenia rzeczownika *marsz* (od czasownika *maszerować* – ‘iść w takt marsza, postępować krokiem miarowym’) zastanawiające było zachowanie przydawki rzeczownej *krokiem* (ekwiwalent dla ros. *шагомъ*). Moim zdaniem, powstała w ten sposób konstrukcja ma charakter pleonazmu.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, uznałam, że neutralnym ekwiwalentem całego wyrażenia *нормальная скорость движения шагомъ* w przykładzie z 2017 roku powinno być *tempo marszu*. Tym bardziej, że taka właśnie forma pojawia się zarówno w słowniku pod red. S. Dubisza, jak i we współczesnym *Regulaminie musztry sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*.

Kolejną analizowaną jednostką był *размѣръ шага* i *длugość kroку*. W tym wyrażeniu tłumacz z roku 1917 zastosował konkretyzację: *размѣръ*, według W. Dala, to ‘мѣра или величина, по всѣмъ направленьямъ; Въ какомъ размѣрѣ? какой длины, ширины, вышины и пр.’²⁷ (V.I. Dal’ 1903–1909). Podobne znaczenie

²³ Por.: „Норма'льное состоянье, обычное, законное, правильное, не выходящее изъ порядка, не впадающее ни въ какую крайность” (V.I. Dal’ 1903–1909) oraz „Соответствующий норме, не выходящий из какой-нибудь нормы, обычный” (D.N. Ušakov 1935–1940).

²⁴ Por. znaczenie *normalny* w *Słowniku warszawskim*, t. 3 (J. Karłowicz/ A. Kryński/ W. Niedźwiedzki 1900–1927).

²⁵ Por. znaczenie *przeciętny* w *Słowniku warszawskim*, t. 5 (J. Karłowicz/ A. Kryński/ W. Niedźwiedzki 1900–1927).

²⁶ *normalna miara* – ‘przyjęta gdzieś jako ogólna zasada i stanowiąca podstawę czegoś; jednostka miary’ – tłum. G.M.

²⁷ *rozmiar* – ‘miara lub wielkość, we wszystkich kierunkach; W jakim rozmiarze? jakiej długości, szerokości, wysokości i in.’ – tłum. G.M.

(‘wielkość (...) przedmiotu wyrażająca się w wielkości proporcjonalnych do siebie jego wymiarów: długości, grubości, szerokości’) ma leksem *rozmiar* według *Słownika warszawskiego* (t. 5). Tymczasem w marszu żołnierze poruszają się w jednym określonym kierunku, a *размеръ шага* należy rozumieć jako ‘rozciągłość linii (...) w tym kierunku, w którym dwa skrajne punkty (tj. stopy żołnierza – dop. G.M.) leżą w największej odległości od siebie’, a więc – *długość* (Por.: W. Doroszewski 1958-1969: t. 2). Dlatego decyzję o zastosowaniu konkretyzacji uznałam za słuszną i w przekładzie dla rekonstruktorów również wykorzystałam wyrażenie *długość kroku*.

Zarówno w tekście oryginalnym, jak i w „Przepisie szyków piechoty” omówiona powyżej zalecana *długość kroku* podana jest w arszynach – historycznej jednostce miary. Opracowując nowy przekład, rozważałam możliwość rezygnacji z historyzmu i podania wielkości w centymetrach. Jednak po konsultacji z zainteresowanymi pozostałam przy informacji o stosowanej jednostce historycznej, a jednocześnie dodałam przelicznik na jednostkę miary stosowaną w systemie metrycznym.

Miejsca sporne

Już przytoczone powyżej przykłady pokazują, że tłumaczenie tekstu historycznego dla rekonstruktorów może rodzić szereg problemów, wątpliwości i pozornych niekonsekwencji. Można się zastanawiać, dlaczego mając do dyspozycji „Przepis szyków piechoty” z 1917 roku, rezygnowałam z jednych, a pozostawiłam inne jednostki specyficzne dla języka rekonstruowanego okresu. Nie podlega bowiem dyskusji fakt, że rezygnacja z niektórych nacechowanych form spowodowała choćby częściową utratę walorów historycznych i estetycznych tekstu.

Propozycje przekładu poszczególnych części i rozdziałów dokumentu przedstawiałam zainteresowanym – 5 rekonstruktorom niezrzeszonym oraz dowódcom sześciu grup rekonstrukcyjnych (Grupa Rekonstrukcji Historycznej Pionierzy 40 Pułku Piechoty „Dzieci Lwowskich”, Stowarzyszenie Historyczne „Na Posterunku”, 14 Pułk Strzelców Syberyjskich, Grupa Rekonstrukcji Historycznej 79 Pułku Piechoty Strzelców Słonimskich im. Lwa Sapiehy, Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznej Marienburg, Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznej 51 pułku piechoty Strzelców Kresowych), których członkowie podczas widowisk odgrywają między innymi role żołnierzy Armii Imperium Rosyjskiego. Zgodnie z moją wiedzą, w przypadkach spornych dowódcy konsultowali się ze swoimi podwładnymi. Tak więc, miejsca wątpliwe wyjaśniałam bezpośrednio z jedenastoma osobami. Jednocześnie (biorąc pod uwagę liczebność grup rekonstrukcyjnych) mogę twierdzić, że ogółem w konsultacjach, które w sposób znaczący wpłynęły na ostateczną formę przekładu, wzięło udział około stu osób.

Właśnie kierując się sugestiami rekonstruktorów (którzy wielokrotnie podkreślali, że walory estetyczne tekstu są dla nich nieistotne), zdecydowałam się na rezygnację z form i słownictwa o nacechowaniu archaicznym (m.in. *górný obręcz*, *żołnierz wykonywa obrót*, *prawidła dla dobozów*, *rozwarłe ramiona*, *instrumenty rżnięte*, *wdziać, iżby* i in.) i zastąpienie ich jednostkami współczesnymi. Jednocześnie pozostawiłam (opatrując je niezbędnymi komentarzami) pojawiające się w tekście historyzmy (m.in. *arszyn*, *gefrejter*, *ordynans*, *rota*, *krzyż św. Jerzego*). Decyzja ta była

wynikiem kompromisu zawartego pomiędzy młodszymi (częściej niechętnymi archaizmom) a starszymi (bardziej skłonnyymi do zachowania niefunkcjonujących obecnie jednostek) adresatami powstałego przekładu. Zaś przywołanie historycznego wyrażenia *Armia Imperium Rosyjskiego* (przykład 4) pozwoliło nie tylko uniknąć niejednoznaczności nazwy dokumentu, lecz także w niewielkim stopniu kompensowało utratą historyczność tekstu.

Zakończenie

Na koniec chciałabym jeszcze wytłumaczyć się z tytułu niniejszego artykułu. Po pierwsze, nawiązując do terminologii Romana Jakobsona (R. Jakobson 1989: 373), *przekład* najczęściej rozumiany jest jako przekład międzyjęzykowy. Tymczasem podczas pracy w dużej mierze korzystałam ze starszego, pochodzącego z 1917 roku tłumaczenia interesującego rekonstruktorów tekstu. A zatem, w przypadku odpowiednich fragmentów „Przepisu szyków piechoty” mogłam zastosować przekład wewnątrzjęzykowy polegający na zneutralizowaniu zbędnych, zdaniem rekonstruktorów, archaizmów poprzez użycie współcześnie funkcjonujących jednostek języka polskiego. Inaczej mówiąc, zgodnie z zasadami przyjętymi w przekładzie kulturowym, dawny tekst w języku polskim przetłumaczyłam na wariant współczesny.

Po drugie, wybrane wyrazy, wyrażenia i zwroty pozostawiłam w języku oryginału (rosyjskim), a jedynie zapisałam je zgodnie ze współcześnie obowiązującą grafia rosyjską oraz zastosowałam sprzyjającą egzotyzacji tekstu transkrypcję.

Na wybranych przykładach pokazałam swój sposób pracy nad przekładem rosyjskiego dokumentu. W pracy tej kierowałam się nie tylko strategiami zalecanymi w przypadku tłumaczenia tekstów historycznych, ale przede wszystkim potrzebami, życzeniami i możliwościami rekonstruktorów historycznych wcielających się podczas przedstawień w role żołnierzy armii carskiej z okresu I wojny światowej. W ten sposób wykazałam także, jak znaczący może być wpływ odbiorcy finalnego (zwłaszcza odbiorcy o specyficznych potrzebach) na jakość przekładu i przyjęte strategie tłumaczeniowe.

Bibliografia

- Alekseeva, I.S. (2008), *Tekst i perevod. Voprosy teorii*. Moskva.
Alekseeva, I.S. (2012), *Vvedenie v perevodovedenie*. Moskva – Sankt-Peterburg.
Bąk, P. (1987), *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa.
Bednarczyk, A. (2011), *Problemy archaizacji w przekładzie*, (w:) P. Fast/ A. Car/ W.M. Osadnik (red.), *Studia o przekładzie*, nr 31: Historyczne oblicza przekładu. Katowice, 63–76.
Dal', V.I. (1903–1909), *Tolkovyy slovar' živogo velikorusskogo āzyka*, izd-ie 3-'e. (URL: <https://slovari.ru/search.aspx?p=3068>) [Pobrano 15.01.2017].
Doroszewski, W. (red.) (1958–1969), *Słownik języka polskiego*. Warszawa.
Dubisz, S. (red.) (2008), *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa.

- Jakobson, R. (1989), *O językoznawczych aspektach przekładu*, (w:) R. Jakobson (red.), *W poszukiwaniu istoty języka*, t. 1. Warszawa, 372–381.
- Karłowicz, J./ A. Kryński/ W. Niedźwiedzki (red.) (1900–1927), *Słownik języka polskiego*. Warszawa.
- Komissarov, V.N. (2002), *Sovremennoe perevodovedenie*. Moskva.
- Polński, E. (red.) (2011), *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa.
- Przepis szyków piechoty* (1917), (w:) „Biblioteka Wiadomości Wojskowych” nr 8. Warszawa – Kijów.
- Regulamin musztry sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej* (1994). Warszawa. (URL <https://www.wojsko-polskie.pl/u/fa/78/fa78bfb4-d644-4ef3-a1f9-23a0cbd7b3d4/musztra.pdf>) [Pobrano 20.01.2025].
- Russkij alfavit: bukvy, istoriâ i osobennosti*. (URL: https://znanierussia.ru/articles/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B0%D0%BB%D1%84%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%82) [Pobrano 26.03.2025].
- Stroevoy pëhotnyj ustav* (1916), č. 1, p. 47, Petrograd". (URL https://militera.lib.ru/regulations/0/g/1916_su-pehota.pdf) [Pobrano 30.11.2016].
- Stroevoy ustav Voorużennyh Sil Rossijskoj Federacii* (2006). Moskva. (URL: https://ivo.pnzgu.ru/files/vuc.pnzgu.ru/doc/ustavy/stroevoj_ustav_vs_rf.pdf) [Pobrano 03.04.2025].
- Usačëva, A.N. (2016), *Konferenc-perevodčik – gibrinnyj agent diskursa*, (w:) V.A. Mitâgina/ A.A. Gureeva (red.), *Perevodčik XXI veka – agent diskursa*. Moskva, 43–66.
- Ušakov, D.N. (red.) (1935–1940), *Tolkovyj slovar' russkogo âzyka*. Moskva. (URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/>) [Pobrano 28.03.2025].